

نگاهی به احوال و آثار میرزا محمد صادق مدامی

جاوید اقبال

دانشجوی دوره دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پنجاب، لاهور-پاکستان

دکتر محمد صابر

استاد یار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پنجاب، لاهور-پاکستان

چکیده:

شبه قاره پاکستان و هند بزرگ ترین مرکز زبان و ادب فارسی جهان بوده و درین سر زمین پهناور گسترده شعرای بزرگ و برجسته فارسی از مناطق مختلف مهاجرت کرده اند و آنان آثار گرانبها گذاشته اند- از آنان یکی میرزا محمد صادق مدامی است که در قرن سیزدهم هجری قمری از ایران به شبه قاره مهاجرت کرده و در سرزمین سند استان فعلی پاکستان اقامت گزید و در زبان فارسی یک دیوان گذاشت-

واژه های کلیدی: میرزا محمد صادق مدامی، ایران، شبه قاره، سند، دیوان

شبہ قارہ پاکستان و ہند بعد از ایران بزرگترین مرکزِ زبان و ادب فارسی جہان بودہ است۔ زیرا شبہ قارہ پاکستان و ہند و ایران با یکدیگر روابطِ نزدیکی داشتند و در روزگار ہخامنشیان سر زمین سند بخشی از امپراتوری ہخامنشی بود و داریوش اول در کتیبہ بیستون این سر زمین را بخشی از امپراتوری خود بر می شمارد و ہمین طور در زمان مُجّد بن قاسم زبان فارسی وارد شبہ قارہ شد و از زمانِ غزنویان آغازِ زبان و ادب فارسی شد و در دورہٗ تیموریان شبہ قارہ زبان و ادبِ فارسی بہ اوج رسید و درین دورہ شعرای زیاد از ایران بہ این سر زمین ہجرت کردند و در این زبان آثارِ گرانبہا گذاشتند۔ زیرا پادشاہان و وزیران شبہ قارہ ادب پرور و علم دوست بودند و بہ شاعران وادیان را می نواختند۔ شاعرانی بہ شبہ قارہ ہجرت کردند از آنان یکی میرزا مُجّد صادق مدامی است۔

میرزا مُجّد صادق شاعر نامدار زبانِ فارسی در قرنِ سیزدہم ہجری قمری می زیست و نام پدرش مُجّد رضا رازی بود۔ دربارهٗ احوالِ وی مفصل اطلاعات بہ دستِ ما نرسیدہ است۔ فقط ہمین معلوم می شود کہ وی از سر زمین مدامیان ، ایران بہ شبہ قارہ پاکستان و ہند ہجرت کرد و وی در سال ۱۲۸۴ ق بہ شبہ قارہ پاکستان و ہند ہجرت کردہ، زیرا ازین بیتِ وی مشخص می شود۔

ہزار و دو صد و ہشتاد و چہاری

ز ہجرت داشتم خوش روزگاری

(ص ۱۷۸ ب)

اینجا در خیر پور ، سند ایالتِ فعلی پاکستان اقامت گزید و ہماینجا با نواب علی مراد خان والی خیرپور وابستہ شد و در مدح وی شعر سرود۔

(علی حسن خان، ۱۲۹۵ ق : ۳۹۶)

وی در شعر “مدامی” تخلص بہ کار می برد (منزوی : ۱۹۸۷ م، ۸/۱۲۵۹) و از سخنانِ مولف تذکرہ صبح گلشن ، سید علی حسن خان بر می آید کہ در زمان تألیف تذکرہ اش، میرزا مُجّد صادق زندہ بود (شریفی، ۴/۲۳۲۸)۔

سلسلہ نسبِ مدامی با ستارہ بانو دختر سعدی شیرازی می رسد (منزوی، ۱۹۸۷ م: ۸/۱۲۵۹)۔ وی سلسلہ نسبش را چنین گفته است۔

مدامی خاک رہ شاعران بود اما

بہ دہر پشت نہم می رسد بہ دختر سعدی

(ص ۱۷۷ ب)

یعنی مُجّد صادق ابن مُجّد رضا رازی ابن میرزا جعفر قاصر ابن مرزا اسمعیل حیران ابن مُجّد تقی ابن میرزا مُجّد مومن ، مومن ابن میرزا مُجّد حسین سایل ابن میرزا مُجّد رضایی

ابن میرزا مُجَدِّ سعید الدین فروغ ابن ستاره بانو کُکب تخلص بنت شیخ مصلح الدین سعدی
می رسد۔ (شریفی، ۴/۲۳۲۸)

مردم از کُکب سعدی بہ جہان می نازند
من ننازم ز چہ در دہر ماہی دارم
(ص ۱۴۳ ب)

مدامی در زمان تالیف تذکرۂ صبح گلشن وسال درگذشت علی مراد خان تقریباً تا
سال ۱۲۹۴ م زندہ بود۔

آثار:

از آثار وی یک دیوان فارسی است کہ وی در قالب های مختلف یعنی قصیدہ،
غزل، مثنوی، ترجیع بند، رباعیات و مناجات شعر سرود۔ وی دربارۂ تعداد ایات دیوانش
چنین می گوید:

دیوان حقیقت چہ نمودیم بنا
صد شکر کہ عمر زین بنا کرد وفا
تصنیف چہار ہزار و یک صد بیت است
باشد بہ زمانہ یادگاری ازما
(ص ۱۲۰۲)

بیشتر قصاید وی دربارهٔ مدح اہل بیت است۔ وی از سعدی شیرازی و حافظ شیرازی خیلی تاثیر گرفته، بہ همین سبب در کلام وی تاثیر سعدی و حافظ زیاد دیدہ می شود۔

بہر دیار مطاعت خوش نکو بشنو

ز فارس سعدی و حافظ بہ ہند فی شکر است

(ص ۶۳ ب)

دیوان وی مشتمل بر دو نسخہ خطی است کہ آن در مجموعہ سید عبداللہ ، کتابخانہ مرکزی دانشگاه پنجاب، لاہور نگہداری می شود۔

۱۔ نسخہ خطی آن شمارہ ۸۴ Api/vi ۲۷۴: خط نستعلیق و در ماہ رجب ۱۲۷۷ق

نگاشته شد، و مشتمل بر ۲۰۰ صفحہ است (منزوی ، ۱۹۸۷م، ۸/۱۲۵۹)۔

۲۔ نسخہ خطی آن شمارہ Api/vi ۸۴A : خط شکستہ آمیز و مشتمل بر ۳۳ ورق

است (منزوی ۱۹۸۷م، ۸/۱۲۵۹)۔

نسخہ خطی دیوان اول الذکر نسخہ خطی کامل است و این مشتمل بر قالبہای

قصیدہ، مثنوی ، غزل ، ترجیع بند، رباعی و مناجات است و نسخہ خطی دیگر ناقص است و

این نسخہ فقط ہشتاد و ہفت غزل از ردیف “الف” تا “د” دارد۔

کتابشناسی منابع:

- شریفی، جواد (۱۳۷۵ش)، مدامی ہندی، سرپرستی حسن انوشہ، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تہران۔
- علی حسن خان بہادر حسینی قنوجی بخاری، سید (۱۲۹۵ق)، تذکرہ صبح گلشن، مطبع شاہجہانی، بھوپال۔
- منزوی، احمد (۱۹۸۷م)، فہرست مشترک نسخہ ہای خطی فارسی پاکستان، مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان، اسلام آباد۔
- S.M Abdullah (1948) Descriptive catalogue of the Persian, Urdu and Arabic Manuscripts, Punjab University, Lahore